

Etik i Landstinget Sörmland
Värdegrund, val och bemötande

Studie- handledning

för personalen

**En vägledning inför samtal om etik med en beskrivning av programmets
innehåll och med stödfrågor samt tips på
bredvidläsnings litteratur.**

December 2002

LANDSTINGET
SÖRMLAND

Etik i Sörmland - Studiehandledning

.....

Förord

Etik är att genom reflektion och samtal försöka förstå och ge svar på frågorna: Vad är rätt? Vad bör jag göra? Vad är gott och vad är ont?

Det här är viktiga frågor för personalen inom hälso- och sjukvården att samtala om. I tider med stora förändringar, med ny teknik och höga krav från patienter och anhöriga ställs jag som anställd i vården dagligen inför svåra etiska dilemman. Hur borde jag handla och gör jag rätt nu?

Skriften *Etik i Landstinget Sörmland – värdegrund, val och bemötande* vill lyfta fram och göra de etiska frågorna tydliga. Vår förhoppning är att skriften ska engagera och locka till debatt omkring etiken i vården.

Till stöd för samtalen har den studiehandledning som Du nu har i din hand arbetats fram. Tanken är att Du ska läsa etikskriften och studiehandledningen parallellt med varandra. Studiehandledningen innehåller en beskrivning av programmets innehåll, frågor att fundera på och samtala om samt tips på litteratur. I programmet ges den nödvändiga fördjupningen.

Reaktioner och tankar som läsningen ger är vi i Centrala etiska rådet intresserade att ta del av. Använd gärna de dialogblad som följer med studiehandledningen. Skriv ner dina synpunkter och idéer och skicka dem till Centrala etiska rådet, Landstinget Sörmland, 611 88 Nyköping. Förslagen kommer att fungera som underlag för omprövningar och förändringar av det etiska arbetet i Landstinget Sörmland.

Välkommen till det etiska samtalet!

LANDSTINGET SÖRMLAND
Centrala etiska rådet

1 Värdegrund

I alla samhällen finns normer och regler för vad som är rätt och fel, hur man ska bete sig mot varandra och mot dem som är gamla, sjuka och svaga. Synen på dessa värden förändras över tiden och mellan olika kulturer.

Också vår hälso- och sjukvård omfattas av etiska värderingar. Den allra mest grundläggande principen är *principen om alla människors lika värde*. Alla har rätt till vård och behandling oberoende av bakgrund, ålder eller samhällsställning. Ingen patient får särbehandlas. Ingen får ges sämre eller bättre vård och omsorg beroende på vem hon är eller varifrån hon kommer.

Den gyllene regeln, en annan viktig princip, finns inskriven i Bibeln i Matteusevangeliet 7:12: "Allt vad ni vill att människorna skall göra för er, det skall ni också göra för dem". Den talar om för oss hur vi ska förhålla oss till varandra. På det sätt vi vill att andra människor ska behandla oss, så ska vi också behandla dem.

Dessa två principer är riktmärken för hur vi ska behandla och bemöta patienter, anhöriga och varandra som anställda.

Också *respekten* för varandra och varandras kunskaper och arbetsuppgifter är en viktig värdegrund. Vi har en skyldighet att behandla alla som uppsöker vården med respekt. På samma sätt har vi en skyldighet att behandla varandra såsom anställda och arbetskamrater med respekt. Även de beslut som fattas på olika nivåer i vården måste respekteras och följas, trots att man inte i alla delar instämmer i dem.

Att fundera på och samtala om

- Räcker de värderingar som finns uttryckta i värdegrunden; alla människors lika värde, den gyllene regeln och respekten för varandra som rättesnören i vården?
- Tillämpas de grundläggande värderingarna i vardagsarbetet?
- Kan man se att vissa patienter/grupper behandlas och bemöts annorlunda än andra?

Lästips

Vårdens svåra val. Slutbetänkande av Prioriteringsutredningen SOU 1995:5
Döden angår oss alla. Slutbetänkande från kommittén om vård i livets slut SOU 2001:6

2 Vad är etik

Etik och moral kopplas ofta samman. Etiken sägs vara de mer teoretiska och systematiska tankarna över vad som är rätt och fel och moralen är vad man som enskild faktiskt gör. Vad som är rätt och vad som är fel får vi svar på genom samtal och dialog med andra människor.

Hälso- och sjukvårdens etiska ansvar

Hälso- och sjukvårdens uppgift är att trösta, lindra och bota – att så långt möjligt åstadkomma hälsa och livskvalitet. Alla insatser är lika viktiga. Många yrkesgrupper i vården har antagit etiska regler som lägger fast detta. Kapitel 2 behandlar olika etiska begrepp och etiska traditioner.

Några etiska begrepp

Viktiga begrepp i det etiska samtalet är: Integritet - människan bör betraktas och behandlas som en person och mål i sig. Autonomi - självbestämmande och oberoende. Hälsa och livskvalitet - vården ska ge både god hälsa och hög livskvalitet. Helhetssyn - människan är en helhet och allt vårdarbete måste utgå ifrån det. Rättvisa - alla har rätt till vård samtidigt som de med störst behov ges företräde.

”Det etiska isberget”

Etik och människosyn i vård och omsorg är som ett isberg. Det man ser ovanför ytan på det etiska isberget – det vi säger och det vi gör – är bara en liten del av det som egentligen finns där.

Etiska traditioner

Inom etiken finns olika traditioner utifrån vilka man arbetat fram metoder för att lösa etiska dilemman. I kapitel 2 beskrivs pliktetik, regeletik, konsekvensetik och sinnelagsetik/avsiktsetik.

Att fundera på och samtala om

- Vårdens uppgifter - att trösta, lindra och bota – är alla lika viktiga och ska ha samma tyngd i vårdarbetet. Tycker du att det är så?
- Integritet och autonomi är två centrala begrepp i allt arbete med människor. Vad betyder dessa begrepp för dig?
- Har du själv funderat på ditt ”etiska isberg” - Vad som styr dina känslor och varför du reagerar på vissa sätt i vissa situationer?
- Diskuteras etiska dilemman på din arbetsplats?

Lästips

Barnets integritet. Etik i vårdens vardag. Almqvist & Wiksell, 1991

Trygga och otrygga möten. Vardagsetik och bemötande i arbete med människor. Gothia, 2001

Etiska vägmarken 2. Etiska deklarationer och riktlinjer, Statens Medicinsk-Etiska Råd. Allmänna förlaget, 1990

Förslag till Vårdetisk plattform för hälso- och sjukvården i Stockholms läns landsting, 2001

Etiska frågor inom hälso- och sjukvården. Rapport från arbetsgruppen för etiska frågor inom hälso- och sjukvården i Sörmland, 1990

3 Varför är etiken viktig

Varje handling innebär ett val

Varje handling en människa gör i livet innebär ett val. Detta gäller i privatlivet lika mycket som i arbetslivet. Vi ställs dagligen inför etiska dilemman utan att vara medvetna om dem. Att medvetet ta ställning till sina handlingar och kunna motivera sina handlingsval utifrån en värdebas är ett etiskt förhållningssätt.

Vårdens val blir allt svårare

Hälso- och sjukvården kräver en värdegrund, ett etiskt förhållningssätt att använda vid val av handlingar. Där ställs man som anställd inför val utifrån två utgångspunkter:

- Val mellan insatser - medicinska eller andra åtgärder, där hänsyn till patientens behov – inte i första hand kostnaden – är vägledande.
- Val på grund av bristande resurser - ekonomiska och personella.

Medvetet eller omedvetet gör vi också val när vi möter och bemöter människor.

Riksdagens beslut om prioriteringar inom hälso- och sjukvård

Sverige är ett av få länder som har en gemensam etisk plattform för vården antagen av riksdagen. Riksdagsbeslutet ålägger också hälso- och sjukvården att göra medvetna och öppna prioriteringar, dvs prioriteringarna ska vara både genomarbetade och offentliga.

Gapet mellan behov och resurstillgång ställer stora krav på etisk reflektion

De svåra valen blir inte färre. En allt äldre befolkning med stora krav på ett kvalificerat omhändertagande vid livets slut, nya mediciner och ny teknologi kommer att ställa stora krav på vården framöver.

Att fundera på och samtala om

- Ge exempel på etiska dilemman i vardagen och på din arbetsplats.
- En av vårdens viktigaste uppgifter är att göra prioriteringar – att låta vissa verksamheter eller patienter gå före andra. Vem bestämmer hur prioriteringarna ska göras? Diskuteras dessa frågor på din arbetsplats?
- Hur gör vi för att denna etikpolicy blir ett redskap och inte bara ytterligare ett papper i bokhyllan?
- Patienter och anhöriga som klagar på vården är ofta missnöjda med bemötandet. Vad beror detta på?

Lästips

Vårdens svåra val. Slutbetänkande från Prioriteringsutredningen SOU 1995:5
Prioriteringar i vården. Slutbetänkande från Prioriteringsdelegationen SOU 2001:8

4 Etiska dilemman

"Vad som är rätt och fel ändrar sig över tiden"

Idag framstår vårdens etiska dilemman väsentligt annorlunda jämfört med för bara några år sedan. Vården kan idag rädda liv och uppskjuta döden med hjälp av alltmer avancerade hjälpmedel, instrument och läkemedel. Vården ställs därför hela tiden inför allt svårare frågor. Ska vi alltid rädda liv? På vilken patient och med vilken nytta ska vi sätta in våra resurser? Har ett fortsatt liv den livskvalitet som kan försvara en massiv medicinsk insats?

Kapitel 4 belyser olika former av dilemman i forskning och i vårdvardagen.

Etiska dilemman i forskning och utveckling

De etiska diskussioner som uppkommer i samband med nya tekniska rön eller forskningsresultat kan man som anställd på "vårdgolvet" i allmänhet inte direkt påverka. Man bör ändå följa debatten. Förr eller senare ger nyheterna återverkningar på vardagsverksamheten.

Etiska dilemman i vårdvardagen

I vardagsarbetet ställs de anställda ständigt inför etiska dilemman:

Får rätt patient vård?

Gör vi rätt insatser?

Hur bemöter vi patienten och dennes anhöriga?

Hur hanteras tidsbristen?

Vad får vi säga och när gäller tystnadsplikten?

I politiska arbetet ställs de förtroendevalda inför etiska svårigheter.

Att fundera på och samtala om

- Etiska dilemman i vårdarbetet uppkommer inte minst på tekniska och medicinska framsteg. Fundera på vad som i framtiden kan vara etiskt svårt att ta ställning till.
- Skriften *Etik i Sörmland* ger exempel på etiska dilemman i vardagsarbetet. Fundera på om det finns fler och diskutera hur man ska kunna lösa dem.
- Vid vilka situationer kan tystnadsplikten bli ett etiskt dilemma?
- Hur hanteras etiska dilemman på arbetsplatsen?
- Hur fungerar sekretesslagen på din arbetsplats?
- Brist på tid används ofta som ursäkt för att inte samtala och försöka lösa svåra frågor. Är kanske bristande intresse för samtal den verkliga förklaringen?
- Tystnadsplikten är en central bestämmelse i vården. Är den känd av alla anställda och vet man som i vilka lägen man får föra information vidare till annan?
- I vilka former skulle de förtroendevalda och personalen kunna föra ett samtal kring effekter av politiska beslut i vårdvardagen?

Lästips

Förslag till Vårdetisk plattform för hälso- och sjukvården i Stockholms läns landsting, 2001

5 Mötet och dialogen

Möten och samtal mellan människor är grunden till all kontakt och till all mänsklig utveckling. För patienterna betyder mötet och samtalet mycket för deras tillfrisknande och för upplevelsen av vården. Ett gott bemötande tar i allmänhet inte heller mer tid. Det handlar mer om ett förhållningssätt än om ett mer tidskrävande samtal. Samtalet och goda relationer mellan personalen är också viktiga.

Kapitel 5 beskriver behov av och problem med olika möten och samtal i vården.

Möten i vården

Den åldriga patienten
Patienten med funktionshinder
Den nya yngre patienten
Den invandrade patienten
De anhöriga

Samtalet mellan anställda

Samtal kring förhållningssätt och etiska frågor kräver lugn och ro. Samtalen mellan de anställda inom vården tycks ha blivit både färre och kortare. Vårdens hierarki gör också att olika personalgrupper har svårt att mötas och samtala om gemensamma problem.

Dialogen mellan de förtroendevalda och de anställda

Ansvar för hälso- och sjukvården delas huvudsakligen av det politiska systemet och de som är anställda. Man diskuterar dock sällan gemensamt de skillnader i mål och värderingar som kan finnas mellan dessa och som kan ge upphov till etiska dilemman.

Att fundera på och samtala om

- Patientmötet är det viktigaste mötet i vården. Varför blir mötet ibland bra och ibland dåligt? Vilka faktorer spelar in?
- Vad kan du bidra med för att erhålla ett positivt möte?
- Hur är du personlig men inte privat?
- Är det tillåtet och finns tid på din arbetsplats för att tillsammans med arbetskamraterna prata om svåra frågor och jobbiga situationer?
- Behövs mer organiserade "arenor" för att samtala om etiska svårigheter och problem? Hur skulle sådana kunna se ut?
- Träffar du någonsin de politiskt valda förtroendemännen?

Lästips

Barnets integritet. Etik i vårdens vardag. Almqvist & Wiksell, 1991
Rum för etik, om etiska grupper i sjukvården. Förlagshuset Gothia, 1993

6 Roller och ansvar

Alla har ett ansvar

Alla i landstinget, både anställda och förtroendevalda, har ansvar för vården, men har olika roller. Det är många gånger lätt att i en stressad situation överlåta till någon annan att ta beslutet och därigenom smita från ett eget ställningstagande.

"Nånannanism" innebär att "nån" annan får ta ansvar. Man överlåter gärna beslut, särskilt svåra sådana, till någon eller några som inte finns närvarande just då. "Nånannanism" betyder också att man anser att man själv inte har något eget ansvar. Man skyller lätt på någon annan person eller någon annan instans.

Kapitel 6 beskriver roller och ansvar för hälso- och sjukvården:

- De förtroendevaldas roll
- De vårdverksammas roll
- Patientnämndens roll

Att fundera på och samtala om

- Ge exempel på "nånannanism"
- Hur kan Du ta ditt ansvar och bidra till det etiska samtalet så att den etiska värdegrunden förverkligas?
- Patientnämnden kommer i kontakt med patienter och anhöriga som är missnöjda med vården. Vårdpersonalen ska hjälpa missnöjda att komma i kontakt med nämnden. Förekommer detta på din arbetsplats?

Tips på litteratur

Prioriteringar i vården. Slutbetänkande från Prioriteringsdelegationen SOU 2001:8

7 *Så hålls etiken levande*

Det etiska samtalet ska föras på arbetsplatserna, i vården och i de politiska rummen. Det ska vara legitimt och naturligt att reflektera och samtala om etik. Detta förutsätter att det finns tid för samtal, eftertanke och reflektion.

Formerna för det etiska arbetet, hur man konkret skapar tid och arenor för de etiska samtalen i vardagen, på kliniker och avdelningar, i primärvården och i politiken måste respektive arbetsenhet bestämma.

Etiken har också en viktig plats i olika utbildningar, i den reguljära utbildningen, i olika uppdrags- och fortbildningar, i ledarskapsutbildningar och i utbildningarna för de politiskt valda förtroendemännen.

Landstinget fattade i juni 2002 ett beslut om det etiska arbetet framöver. Beslutet innebär att landstinget åtagit sig att

- ge legitimitet åt reflektion och samtal om etik
- ge formellt utrymme för samtal och reflektion
- inrätta fyra lokala etiska grupper i verksamheten
- stärka det centrala etiska rådets roll
- föra in de etiska frågorna i utbildningarna, inte minst i ledarskapsutbildningarna och i förtroendemannautbildningarna
- skapa arenor och mötesplatser i vårdvardagen

Att fundera på och samtala om

- Vilket stöd skulle din arbetsplats behöva för att det etiska samtalet ska påbörjas och/eller fortgå?
- Det har nu bildats fyra lokala etiska grupper för att vara stöd i det etiska arbete. Vilka uppgifter skulle du vilja att de tog sig an?
- Hur kan utbildning i etik se ut?
- Det centrala etiska rådet har huvudansvaret för att etiken ges en roll i vården. Vilka initiativ skulle du vilja att man tog därifrån?

Etik i Landstinget Sörmland

Synpunkter, kommentarer och frågor till Centrala etiska rådet

[illegible]

Studiecirkel/Kliniek/Avdeling/:

Cirkelledare/cirkeldeltagare/personal:

Adress:

Fax:

Telefon:

Tejpa ihop här!

Plats för
frimärke

Etik i Landstinget Sörmland

**Centrala etiska rådet
Landstinget Sörmland
Att Göran Gustavsson
611 88 NYKÖPING**

Vik här!
